

ÎNVĂȚĂMÎNTUL COMUNAL ELEMENTAR DIN TRANSILVANIA ÎNTRE ANII 1867—1918

de
STELIAN MINDRUȚ

Instituirea dualismului austro-ungar în anul 1867 a atras după sine modificări importante în viața politico-economică și social-culturală a românilor din Transilvania. Legea învățămîntului primar, ca și cea a naționalităților, votate în 1868, au asigurat drepturi minime pe seama populației majoritare transilvane cu privire la organizarea și dezvoltarea rețelei școlare în limba maternă. Articolul de lege 44 despre „egala îndreptățire a naționalităților” stipula, prin paragrafele 14 și 26¹, că instituțiile eclesiastice și cele comunale au posibilitatea să decidă cu privire la înființarea și la sprijinirea, cu mijloace proprii, ca și în folosirea limbii de predare în școală, odată cu respectarea condițiilor legii învățămîntului elementar.

Legea nr. 38/1868 acorda confesiunilor, asociațiilor, particularilor, comunelor și statului dreptul de a înființa școli și de a stabili limba de predare (paragraful 10)². Capitolele 3 și 4 ale actului menționat se ocupau de prerogativele confesiunilor, asociațiilor și particularilor cu privire la înființarea și susținerea materială a școlii elementare. În paragraful 15, de exemplu, se afirma că în cazul în care stipulațiile paragrafelor anterioare, respectiv 11, 12 și 13, nu pot fi îndeplinite, după cele trei consemnări consecutive efectuate de către autorități, se poate trece la înființarea școlii comunale statale.

Capitolul 5 tratează aspecte legate de învățămîntul comunal elementar, material asupra căruia vom insista mai jos pentru a desprinde și înțelege baza teoretică a existenței și dezvoltării rețelei de școli comunale în Transilvania vremii. Astfel, în paragraful 1 se preciza că în localitățile unde confesiunea nu susținea școala, conform legii, comuna era obligată să procedeze la înființarea instituției respective. Comuna avea latitudinea, chiar dacă participă la deschiderea școlii proprii, să contribuie pe mai departe la susținerea școlii confesionale, care exista înaintea apariției celei comunale (prgf. 25). În cazul în care mai multe confesiuni ajungeau la con-

¹ *Magyar Törvények. 1868—1875*, vol. III, Budapesta, 1911, p. 78, 80—81; vezi și E. Brote, *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 117, 120.

² *Magyar...*, p. 57: vezi în continuare paragrafele citate și comentate, între paginile 60—64.

cluzia că puteau susține prin forțe proprii o școală comunală, care beneficia deci de ajutorul comunei, dar și de cel al statului, aceasta devenea în final o școală comunală elementară (prgf. 26). Paragrafele următoare se ocupau de construirea localului școlar, în conformitate cu normele igienico-sanitare în vigoare. Paragrafele 30 și 31 stipulau faptul că materialele didactice, la fel ca și manualele, trebuiau procurate prin intermediul autorității comunale. Salarul învățătorului a fost stabilit, conform legii, de aceeași instituție politică locală (prgf. 33). Unui învățător îi reveneau, în mod legal, pînă la 80 de școlari pe an (prgf. 34). Darea instituită pentru stringerea sumei necesare subvenționării școlii nu putea depăși cuantumul de 50% din totalul impozitului către stat (prgf. 35). Ultimele două paragrafe ale capitolului respectiv făceau referire la faptul că autorității comunale îi reveneau toate obligațiile materiale cu privire la susținerea școlii și la plata învățătorului și că în situația în care ar apare, cu evidență, neputința îndeplinirii obligației asumate prin lege, autoritatea comunală putea apela la ajutorul statului (prgf. 42, 43). Paragraful 44 menționa că atunci cînd se constata că, într-o comună sau alta, există un număr de 30 elevi care nu au în intenție să frecventeze școala confesională, autoritatea locală are datoria să înființeze o școală comunală, susținută din bugetul propriu. În cazul în care două localități se aflau la mică distanță depărtare și nu aveau posibilitatea să înființeze școala elementară, puteau forma împreună o școală comunală (prgf. 46). Instituția amintită de lege cuprindea două cicluri de învățămînt: cel obișnuit, cu durata de 6 ani, și cel de „repetiție”, ce includea elevii de la 12—15 ani (prgf. 48). Numărul orelor săptămînale a fost stabilit la 20, pentru ciclul normal și la 25, pentru cel următor (prgf. 52). Paragraful 53 se referea la o problemă importantă, care va deveni ulterior sursa unor conflicte ce vor conduce la transformarea școlii comunale în instituție de stat: în comunele din zona de cîmpie, autoritatea locală putea aproba școlarilor, care au depășit vîrsta de 10 ani, să lipsească timp de două luni ca să participe astfel la stringerea recoltei. Statul fixa pe seama școlilor comunale următoarele materii: religia și morala; scrierea și citirea; calculul mental și cu cifre, cunoașterea unităților de măsură și a monedelor; gramatica; exercițiile verbale și intuitive; geografia și istoria statului; puțină geografie și istorie universală; fizica și elementele istoriei naturale, cu privire deosebită asupra modului de viață și a regiunii căreia îi aparțin marea majoritate a părinților și implicit a elevilor; îndrumări practice din domeniul economiei cîmpului și grădinaritului; învățarea principalelor drepturi și îndatoriri cetățenești; muzica; gimnastica (prgf. 55). Fixarea programei de învățămînt constituia un drept al autorității satelor (prgf. 56). Paragraful 58 conchidea că predarea se făcea în limba maternă, utilizată cu preponderență în localitatea respectivă. În comunele cu populație mixtă se solicita prezența unui învățător care să cunoască limbile vorbite de locuitori. În situația unor comune mari și care includeau mai multe naționalități, puteau fi angajați învățători suplinitori în măsura în care bugetul local permitea acest fapt. Stipulațiile legii cu privire la retribuirea și atribuțiile învățătorului comunal au fost următoarele: scaunul comunal stabilea cuantumul salariului, după ce consulta în prealabil opinia inspectoratului școlar. Învățătorii comunali aveau obligația să înființeze asociații profesionale și să participe la consfăturile anuale organizate în acest sens

(prgf. 142, 147)³. Raporturile dintre școlile elementare, inclusiv cele comunale, și autoritățile superioare de control și supraveghere au fost reglementate și stabilite în final prin legea nr.28/1876 în privința executării legii școlare, a utilizării planului de învățămînt și a manualelor recomandate, a legăturii dintre școală și autoritatea locală, ca și a verificării bugetului și a statisticii întocmite anual pe seama forurilor de resort⁴.

Dincolo de faptul că au prevăzut obligativitatea și libertatea învățămîntului elementar, legile votate și aflate într-o interdependență strînsă cu sistemul politic, au reflectat totuși o oarecare teamă și rețineră a legiuitorilor față de populația nemaghiară, la fel ca și urmarea firească a acesteia, anume politica moderată a guvernelor de la Budapesta. Intenția de a se institui un control sever asupra întregului sistem școlar, în speță a celui elementar, a fost criticată de către deputații S. Papp, V. Babeș și I. Hodoșiu în dezbaterile „legii instrucției publice” din 20 noiembrie 1868, cu privire specială la rolul statului în acțiunea de înființare și conducere a școlilor comunale⁵.

Concesiile făcute în aparență bisericii și naționalității, confesionalismul de conținut manifestat în procesul de învățămînt elementar, ca și cel existent sub aspect organizatoric și administrativ în viața comunei politice, nu au întrezărit constituirea unui pericol pentru ideea de stat național unitar. Revenind la paragrafele legii cu privire la statutul școlii comunale, trebuie amintit faptul că odată cu aplicarea celor stipulate, fondul comunal stabilit pentru susținerea școlii nu acoperea totdeauna și în întregime cheltuielile reclamate de construirea și întreținerea edificiilor respective, ca și de plata învățătorilor. În acest caz, scaunul școlar care administra sumele și care era compus din reprezentanții consiliului comunal, ce procedau la desemnarea învățătorului, trebuia să apeleze la ajutorul statului, soldat în mai toate situațiile cu trecerea școlii în rîndul celor etatizate; atît datorită clauzei unui subparagraf de lege ce statua faptul în sine, cît mai ales din pricina condițiilor precare în care se găseau școlile comunale, îndeosebi în zonele populate de naționalități. Între motivele care au condus la potențarea strădaniei autorității de a întemeia școli comunale în localitățile unde existau școli confesionale românești, menționăm, în conveniența cortegiului de intimidări, de presiuni morale și de ademeniri morale: frecvența slabă, neachitarea la timp a salariilor învățătoarești, lipsa de manuale și de materiale didactice, neglijarea unor obiecte de învățămînt din cauza disputelor înmulțite dintre învățător și preot sau dintre învățător și autoritatea comunală, lipsa de progres constatată în însușirea limbii oficiale.

Starea precară a multor localuri școlare a fost exploatată politic de ministerul de resort, care prin ordonanțele cu nr. 435 din 17 martie, nr. 17663 din 15 octombrie și nr. 21717 din 11 noiembrie 1869⁶, statuase trecerea școlii confesionale în patronajul celei comunale, în situația cînd cea din urmă garanta acordarea unei dotări materiale corespunzătoare. Articolele publicate în presa vremii acuzau triada factorilor implicați în regre-

³ *Ibidem*, p. 72; vezi și H. Körösi, L. Szabó, *Az elemi népoktatás enciklopédiája*, vol. II, Budapesta, 1912, p. 232—241.

⁴ *Magyar*..., p. 114—116.

⁵ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 418, 420, 423—424.

⁶ H. Körösi, L. Szabó, *op. cit.*, p. 372—373.

sul învățământului elementar românesc din Transilvania și anume: a) locuitorii-părinți care, neștiind limba statului și pauperi materiali, mai cu seamă în zona rurală, nu comunicau îndeajuns cu copiii — elevi sau nu îngăduiau ca aceștia să frecventeze școala în timpul toamnei și a primăverii, odată cu debutul muncilor agricole; b) dezinteresul autorităților locale, nepăsarea „antistiilor comunale” care, din contră, promovau ideea școlii comunale cu limba de predare maghiară și acționau în această direcție prin sporirea controalelor vizînd dimensiunea reglementară a localurilor ca și a frecvenței elevilor, prin diminuarea ajutorului solicitat de școala în cauză, conform legii, la care se adăugau activitățile notarilor comunali și a pretorilor cercuali, excesiv de „zeloși”, în colaborarea cu inspectorii statali, cu drept de control și de admonestare în privința planurilor de învățămînt, a manualelor și mijloacelor didactice din școala confesională română transilvană; c) lipsa edificiilor școlare corespunzătoare, a unui număr suficient de învățători calificați și suplinitori, care să nu fie „stimulați” ori „pedepsiți” cu clase de circa 60—80 de elevi⁷. Se impune că autoritățile Statului dualist au adoptat, pe parcursul referinței, numeroase măsuri care au împiedicat dezvoltarea învățământului românesc.

Mai buna înțelegere a problemelor învățământului comunal elementar din Transilvania reclamă necesitatea dezvoltării unor laturi a structurii economico-geografice a celor 15 comitate în discuție. În Hunedoara, de exemplu⁸, comitatul cu cea mai întinsă suprafață și cu o masă compactă de populație românească, situația dificilă a învățământului confesional autohton, încă din primii ani ai dualismului, a fost cauzată, pe de-o parte, de relieful potrivit și care împiedeca circulația regulată, de sărăcia materială și rămînerea în urmă în plan spiritual, de interesul general scăzut, față de școala confesională, manifestat de autorități și totodată, de strădania sistematică de a transforma școala confesională în instituție comunală sau de a înființa numai pe ultima amintită, factori la care se adăugau, pe de altă parte, evoluția școlii grănicerești în școala comunală, salariile neplătite la timp în școala confesională și care concură ca învățătorii să treacă în bloc la cea comunală, precum și conflictul, menționat mai sus, dintre învățător și preot ori dintre cel dintîi și obștea comunală. O situație apropiată poate fi constatată pentru comitatele Făgăraș, Mureș și Sibiu, îndeosebi în zonele cu comune mixte, unde se adăuga opoziția administrației locale față de școala confesională, baza materială precară a acesteia, refuzul statului de a interveni și ajuta, salarizarea necorespunzătoare a învățătorilor, frecvența la limită a elevilor, lipsa localurilor de școală în număr suficient etc.

Dezvoltarea accelerată a școlii comunale în Transilvania de pînă la momentul înființării și a ascensiunii școlii de stat a fost sprijinită de autorități, odată cu intensificarea procesului de asuprire economică a țărănimii, prin măsurile restrictive adoptate împotriva școlii confesionale românești, prin controlul continuu al predării și însușirii limbii oficiale, ca și a stării edificiilor școlare. Un ajutor substanțial, în acest sens, venea și din

⁷ *Tanítótestületi Értesítő*, 1912, nr. 8, p. 159—162; R. Felea, *Pagini de istorie a învățământului din Lupșa*, în *Țara Moților*, 1974, p. 135—136.

⁸ O. Ghibu, *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*, Sibiu, 1911, p. 4, 6, 10.

partea proprietarilor funciari și a notarilor care îndemnau părinții-tărani români să contribuie la subvenționarea școlii comunale și să se sustragă, astfel, în limita legii, de la plata dării culturale cuvenite⁹. Chestiunea frecvenței școlare îmbrăca fațete diverse, dintre care subliniem: aversiunea nutrită față de școală din motive subiective și obiective, incapacitatea unei părți a corpului didactic, situația materială a țăranimii exploatate, politica școlară oficială care proceda la comasarea mai multor sate românești pentru a fonda și susține, astfel, școala comună.

Procesul de sporire a școlii comunale în Transilvania poate fi dovedit, din punct de vedere statistic, pentru două etape distincte: 1) pînă la înființarea și dezvoltarea școlii de stat, cînd vizată cu precădere a fost școala confesională; 2) pînă la mijlocul deceniului ultim al secolului XIX, cînd apar prin lege un număr de peste 1 000 școli de stat și cînd, din motive pecuniare, au fost etatizate complet majoritatea celor comunale, în-deosebi cele aflate în jurul centrelor urbane¹⁰. În anul 1868 au fost consemnate 479 de școli comunale, într-un procent de 3,47% din totalul de 13 798 de școli elementare din Ungaria. După limba de predare au existat în 1869: 204 școli comunale maghiare (20 în Transilvania), 36 școli comunale românești (28 în Transilvania) în raport cu cifra globală de 1 230 de confesiune greco-catolică și 1 294 greco-ortodoxă¹¹. În comitate, repartizarea se prezenta astfel: școli comunale românești în Alba de Jos (6 la număr), Solnocul Interior (5), Dăbica, Hunedoara, Turda și Zarand (cîte 3), Făgăraș, Rupea și Tîrnava (2), Arad, Caraș, Chioar, Maramureș, Năsăud, Trei Scaune (1); școli comunale maghiare în Trei Scaune (12), Bihor (7), Arad, Maramureș, Mureș și Torontal (3), Orăștie (2), Alba de Jos, Hunedoara și Solnocul Interior (1), dintr-un total de 139 instituții de profil¹².

Rețeaua minimă de școli comunale cu limba de predare română în Transilvania a fost periclitată, la începutul deceniului opt al veacului trecut, de ordonanțele ministeriale care prevedeau măsuri împotriva școlii confesionale și comunale nemaghiare și care nu se cadra prevederilor legii „instructiei școlare elementare”¹³. Paragraful 120 din legea nr. 8/1870, care propunea ca locuitorii comunelor să fie înlăturați de la folosirea egală a veniturilor comune pentru susținerea școlii, a suscitât atenția și demna opoziție a deputaților parlamentari români. Astfel, despre relația normală de înțajutorare morală și de susținere materială a discutat S. Popovici în ședința din 23 martie 1871, la dezbaterile proiectului de lege vizînd organizarea comunelor. Aceeași opinie a fost exprimată de către V. Babeș. La tratarea bugetului ministerului cultelor și instrucțiunii publice, din 27 februarie 1873, D. Bonciu a solicitat înlăturarea stavilei dintre școala comună și cea confesională, făcînd referire la circulara prin care ministrul de resort solicitase Consistoriului mitropolitan de la Sibiu consemnarea tuturor comunelor incapabile să-și susțină școala prin mijloace

⁹ *Ibidem*, p. 12, 16; V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867—1918*, Arad, 1976, p. 15—16; A. Holircă, *Aspecte din istoria școlii mureșene (1848—1918)*, în *Marisia*, 1980, p. 272—280.

¹⁰ M. Kármán, *Közoktatásügyi tanulmányok*, vol. I, Budapesta, 1906, p. 170; F. Halász, *Allami népoktatás*, Budapesta, 1902, p. 12.

¹¹ M. Kármán, *op. cit.*, p. 170; H. Kőrösi, L. Szabó, *op. cit.*, p. 88; *Jelentés a népiskolai közoktatás állapotáról 1870-ben*, Buda, 1870, p. 90.

¹² *Ibidem*, p. 8, 32, 80, 92, 152, 182, 212, 224, 236, 248, 260, 272, 282, 308, 374.

¹³ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. V, Sibiu, 1909, p. 525—526, 526—528.

proprii. Statistica prezentată de către același deputat, pentru anul 1871, demonstra cu convingere faptul că existau în total 13 545 școli confesionale și 751 școli comunale (într-un procent de 60%), care beneficiau de ajutorul statal în raport cu cele 108 școli comunale, avînd suma globală de 163 221 fl. și cele confesionale cu numai cifra de 19 780 fl. indemnizație din partea autorității. Deputatul român conchidea, în finalul expozeului, că se constatare, așadar, incongruența în datorii și obligații între comuna politică și școala confesională și, în consecință a solicitat eliminarea cheltuielilor menționate din bugetul comunal¹⁴.

Ordonanța nr. 13041/1873 cu privire la înființarea școlilor de stat își găsisse temeiul în paragraful 80 al legii 38/1868, care stipula în mod textual că: „în afară de instituțiile de învățămînt elementar care, conform legii, sînt înființate de comune, ministrul instrucțiunii și cultelor publice avea dreptul, dacă considera că este necesar, să înființeze școlile respective, pe baza bugetului de stat”¹⁵. Școlile de stat înființate după 1873 au avut un ritm rapid de creștere, de la un număr de 56, cu 98 de învățători în 1874, la 548, cu 926 de învățători în 1885, sau de școli cu 1668 învățători în 1885 și cu 1 858 de școli și 4 000 învățători la începutul veacului¹⁶, atît în detrimentul școlii comunale, cît mai ales în cel al școlii confesionale. Pentru a ilustra sugestiv termenii comparației, pot rămîne edificatoare datele statistice următoare pentru două comitate, desemnate în chip premeditat, fiindcă procesul de etatizare în curs de dezvoltare a fost de o altă intensitate în satele mari din zonele compact românești, cazul Hunedoarei, și mult mai vizibil și cu repercusiuni imediate în cele mici și mixte, cum a fost situația comitatului Mureș. Tabelul alcătuit pentru anii 1872, 1884, 1898 și 1906 consemnează în ordine cifra de 13, 26, 19 și alte 19 școli comunale, ca și un număr de — 27, 55 și 56 școli de stat, cu un progres remarcant pe seama celei din urmă categorii, aflată într-un dublu raport față de cea dintîi, îndeosebi la cumpăna secolelor XIX—XX. În comitatul Mureș, de pildă, au existat în anul 1869 doar 3 școli comunale, ca peste un deceniu să poată fi nominalizate 6 școli de stat și 7 comunale; în 1895: 7 școli de stat și 4 comunale, iar în 1903, 23 de stat și doar 3 școli comunale. Statistica pentru anii 1877, 1880, 1890, 1895 și 1900 prezintă configurația următoare: un număr de 15, 8, 7, 7, și 4 școli comunale și —, 5, 7, 7, și 23 școli de stat. Apare deci evident faptul că sporul înregistrat în anii respectivi reflectă acțiunea de etatizare din zonele mixte de după anul 1896. Astfel, raportul inspectoratului școlar al comitatului Solnoc-Dăbîca pe 1876—1877 consemna un număr total de 337 școli elementare, dintre care numai 12 au fost de stat și 4 comunale, față de cele 214 școli greco-catolice și 58 greco-ortodoxe, cu 357 învățători: 40 în școlile de stat și comunale iar restul în cele confesionale¹⁷.

În paralel cu fenomenul transformării școlii confesionale în instituție de învățămînt comunală și care a fost mai paternic constatat în comitatele Bihor, Arad, Timiș și Caraș în anii '70 ai veacului XIX, un alt factor

¹⁴ *Idem*, vol. VI, Sibiu, 1910, p. 167—169.

¹⁵ Magyar..., p. 67.

¹⁶ H. Kőrösi, L. Szabó, *op. cit.*, p. 88, 92.

¹⁷ *Din istoria învățămîntului hunedorean*, Deva, 1973, p. 114; A. Holircă, *op. cit.*, p. 282, 285; *Jelentés Szolnok-Doboka vármegye népoktatási főügyének 1876—1877 évi állapotáról*, Dej, 1878, p. 5, 10.

al creșterii numărului școlilor comunale a fost reprezentat de transformarea școlilor grănicerești în școli comunale, fapt petrecut după etatizarea confiniilor militare din anul 1871, reglementată de ordonanța emisă cu data de 1 ianuarie 1872. Legea nr. 35/1872 stipula trecerea în patrimoniul statului a teritoriului fostelor trei regimente bănățene, iar cea cu nr. 36/1873 pe cea a regimentelor 1—4 și 7—11 transilvane, fiind astfel expuse tot mai vădit acțiunii de deznaționalizare prin limbă¹⁸. Un număr de 29 de școli grănicerești din zona Năsăudului au fost transformate în școli comunale după anul 1872, pe motiv că predarea se făcea în limba maternă sau că părinții elevilor nu puteau ori nu trebuiau să contribuie la susținerea și repararea edificiilor școlare, ajungându-se la situația că, pînă în 1908—1909, școlile confesionale să fie complet lichidate în zona respectivă¹⁹. Autonomia teritorială a țării Zarandului a fost dizolvată cu începere din anul 1876, școlile elementare suferind același proces de evoluție intrinsecă în școli comunale și apoi statale. Modul de organizare internă a fost aproape identic cu cel al școlii comunale de pretutindeni, cu mici rectificări neesențiale: în cazul unui concurs școlar publicat de către inspectorat, învățătorul care este propus de comisia administrativă comunală pentru autoritatea care posedă dreptul final de decizie, trebuia să efectueze un stagiul de probă de un an, ca apoi să fie confirmat în post. Darea comunală se socotea acum dublă, respectiv de 100% în raport cu cea inițială. Modificări substanțiale au intervenit odată cu proclamarea ordonanței ministeriale nr. 32215/18 decembrie 1877, cu privire la „afacerile școlii populare din zona grănicerească, relațiile de drept ale învățătorilor și conducerea școlii”, care au anulat, de fapt, punctele regulamentului din 8 iunie 1871. Paragraful 3 confirma că dacă comuna proceda la înființarea ori susținerea unei școli, aceasta devenea automat comunală, subvenționarea sa în continuare afectînd și asigurarea plătei învățătorului (prgf. 77). Religia și morala erau stabilite de către confesiunea respectivă (prgf. 25). Aliniatul următor sublinia că în teorie limba de predare rămîne cea maternă, punînd totodată un accent deosebit pe însușirea temeinică a limbii oficiale²⁰.

Statisticile vremii consemnează un număr de peste 300 de școli comunale, care au existat în zonele grănicerești pînă în 1890 și, în care, datorită intervenției mult mai directe a statului, mai cu seamă la cumpăna veacurilor XIX—XX, limba maghiară a devenit majoritară²¹. Intervenția parlamentară a deputatului român S. Borlea, în ședința din 4 decembrie 1876, viza tocmai criticarea acestui fenomen de transformare a școlii confesionale din zona regimentelor grănicerești bănățene și transilvane. Autorul releva procesul de „amăgire” a școlilor comunale, care subvenționau școala și plăteau învățătorii, în virtutea unei dări culturale sporite și,

¹⁸ Magyar..., vol. II, p. 347, 405; H. Körösi, L. Szabó, *op. cit.*, p. 510; V. Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățămîntului românesc din Banat. 1780—1918*, București, 1970, p. 165, 168—169; menționează 7 școli comunale în zona grănicerească; *Din istoria...*, p. 115; P. Oaldea, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timișoara, 1983, p. 106—107.

¹⁹ V. Șotropa, N. Drăganu, *Istoria școalelor năsădene*, Năsăud, 1913, p. 75, 77, 78—79.

²⁰ *Magyarországi Rendeletek Tára*, vol. XIV, Budapesta, 1877, p. 776, 777, 784, 789, 790, 800, 804—810, 811.

²¹ H. Körösi, L. Szabó, *op. cit.*, p. 510; *Magyarország története. 1848—1890*, vol. VII/2, Budapesta, 1979, p. 1340.

mai ales, în contextul hotărîrii prin care autoritatea de stat avea latitudinea să numească ori să destituie învățătorii²².

Putem afirma totuși că școlile comunale, care au apărut în zonele respective ca fiind înființate atunci, alături de celelalte care au avut la bază școala confesională sistată, au contribuit, prin număr și activitatea educativă desfășurată, la propășirea învățămîntului în limba română, dar, într-o măsură extinsă și evidentă, — în urma analizării datelor statistice pentru comitatele Caraș-Severin, Timiș și Torontal la sfîrșitul secolului XIX, la instaurarea și dezvoltarea învățămîntului elementar în limba statului.

Cuvîntarea ministrului Gy. Wlassics, la dezbaterile bugetului învățămîntului din 15 februarie 1878, a relevat faptul că, în ansamblu, în circa 1978 de școli nu se știa limba oficială și că aceasta nu era predată în aproximativ 2 217 școli. Se solicita, prin urmare, ca să se înființeze un număr crescut de școli statale, atît în zonele populate de naționalități, cît și în cele mixte. În intervenția făcută se demonstra pe baza statistice că în Transilvania exista un număr de 590 comune în care elementul maghiar se afla în minoritate și alte 348 de localități majoritare din punctul de vedere respectiv, iar că în 332 dintre acestea nu existau școli de stat și că în alte 221 la număr nu ființa posibilitatea inaugurării unor asemenea instituții. Se propunea, deci, ca să se construiască peste 550 de școli statale, pe lîngă cele menționate, pentru ca să se ajungă astfel la un total de circa 1 000 de școli, care au fost preconizate să apară pe durata a cinci ani de zile²³.

Articolul de lege 18/1879 cu privire la introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile elementare prevedea ca în școlile comunale elementare să poată fi numiți numai acei învățători care cunoșteau limba statului și faptul ca „instrucțiunea obligată” să fie reglementată de autoritatea supremă de învățămînt prin ordin ministerial. Se acorda un răgaz de 4 ani pentru însușirea limbii oficiale. Autoritățile administrative au fost stimulate să contribuie la intensificarea procesului de deznaționalizare. Astfel, au fost impuse dări suplimentare pe seama populației comunelor care își premiau învățătorii ce se evidențiau în învățarea și predarea limbii române. Legea a constituit una dintre cele dintîi măsuri fățișe ale guvernanților timpului în politica tot mai violentă de restrîngere a drepturilor școlare a naționalităților nemaghiare²⁴.

Din punct de vedere statistic se poate constata fenomenul în paralel, de creștere a numărului școlilor statale și comunale din Transilvania, în defavorul existenței școlilor confesionale. În 1880 au existat 318 școli de stat și 1686 comunale (10,54%) pe ansamblul Ungariei dualiste, dintre

²² T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VI, p. 603, 604. La discuția asupra bugetului ministerului de resort, din 4 decembrie 1884, V. Babeș atrăgea atenția asupra situației celor 99 de școli greco-ortodoxe bănățene, transformate în instituții de învățămînt comunal (vezi M. Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului. 1867—1918*, Sibiu, 1986, p. 145).

²³ Gábor, G. Kemény, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1892—1900*, vol. II, Budapesta, 1956, p. 701.

²⁴ Magyar..., vol. III, p. 408, 410; Gábor, G. Kemény, *A magyar nemzetiségi kérdés története*, vol. I, Budapesta, 1946, p. 125; V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 160; M. Hampt, *A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879 évi törvényről*, în *Századok*, 1976, nr. 3, p. 84—118; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 136—137.

care doar 165 au fost cu limba de predare română. Sporul înregistrat pe seama școlii oficiale, între anii 1869—1889, a fost de 783 unități școlare noi, într-un procent de 4,74% din totalul celor elementare. În anul școlar 1886—1887 au fost consemnate, pentru cele 15 comitate transilvănene, circa 214 școli de stat și 261 comunale, procentul celor dintii existînd în proporție de numai 6,91% din total iar limba maghiară fiind aprofundată de 449 învățători de stat și 442 comunale²⁵.

Fenomenul augmentării școlii de stat și a celei comunale în dauna școlii confesionale românești din Transilvania avea acum o componentă de bază în politica oficială pe terenul editării, dirijării și supravegherii circulației și utilizării manualelor școlare, atitudine potențată îndeosebi de paragrafele legii din 1876 cu privire la relația dintre autorități și școli. După anul 1870, cînd atribuțiile enunțate au trecut în resortul ministrului cultelor și instrucțiunii publice, dar mai ales după 1872, cînd a fost elaborată prima serie a planurilor de învățămînt în legătură cu școlile elementare de toate categoriile, ingerința statului a devenit tot mai des simțită prin interzicerea unor manuale „proprii” școlii confesionale și introducerea altora oficiale, în traducere, pentru populația nemaghiară. Procedul care a debutat astfel va spori odată cu scurgerea anilor și va culmina în primul deceniu al veacului XX, prin proclamarea legilor școlare din anul 1907. Extrem de dăunătoare pentru școala comunală a fost literatura didactică bilingvă, româno-maghiară, ce contribuia, în fapt, ca elevul să fie lipsit de posibilitatea însușirii corecte a limbilor respective²⁶.

O dovadă peremptorie care ilustrează fenomenul de înmulțire a școlii de stat și comunale o constituie statisticile oficiale din perioada tratată. Dacă în 1880 au existat numai 266 școli de stat (1,6%) și 1 989 comunale (10,54%) pentru toată Ungaria dualistă, la un deceniu distanță numărul școlilor etatizate sporise la 801 (4,7%) iar cel al școlilor comunale la 2 173 (12,93%), fără să mai amintim de faptul că numărul școlilor greco-ortodoxe a crescut cu numai cîteva cifre, de la 1 809 (11,43%) la 1 815 (11,80%). Enumerarea statistică detaliată pe ani permite, așadar, cunoașterea în amănunt a cîștigului înregistrat pentru ambele categorii de școli discutate: în 1881, 318 de stat și 1 686 comunale; în 1882, 363 și 1 763; în 1883, 423 și 1 793; în 1884, 503 și 1 844; în 1885, 611 și 1 856; media pentru anii 1881—1885; de 444 școli de stat și 1 788 comunale; în 1886, 739 și 1 883; în 1887, 783 și 1 880; în 1888, 786 și 1 910; în 1889, 792 și 1 935; în 1890, 801 și 1 946; în 1891, 812 și 1 934; în 1892, 828 și 1 941; în 1893, 864 și 1 954; în 1894, 889 și 1 950; în 1895, 975 și 1 965

²⁵ Gy. Szathmáry, *Nemzeti állam és népoktatás*, Budapesta, 1896, p. 41, 68, 74; M. Kármán, *op. cit.*, p. 170; G. Sima, *Școala românească din Transilvania și Ungaria*, București, 1915, p. 37.

²⁶ *Ibidem*, p. 21—22, 24—25, 55, 59—63; V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 180—185; V. Faur, *Contribuții documentare la istoria învățămîntului românesc din Bihor în ultimele două decenii ale veacului al XIX-lea, în Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 320, 321, 325, 326; V. Popeangă, *op. cit.*, p. 69—90; V. Goia, T. Tanco, *Din istoricul învățămîntului românesc din Țara Oașului, în SUBB. Philosophia*, 1978, 2, p. 79; A. Holircă, *op. cit.*, p. 295; M. Basarab, *Considerații privind circulația cărților didactice românești (1785—1892) din patrimoniul hunedorean, în Sargetia*, 1982—1983, p. 565—576.

pentru ansamblul învățămîntului din Ungaria dualistă²⁷. Interesantă apare, datorită conținutului ei, curba descrescîndă, pentru același interval de timp, a școlilor confesionale greco-catolice: de la cifra de 2 220 (în 1881) la 2 177 (1885), precum și stagnarea relativă, cu variabile minime, pentru cele greco-ortodoxe: de 1 789 (în 1881) și 1 788 (1885). Datele menționate rămîn edificatoare pentru demonstrația făcută cu privire la faptul că o mare parte din ajutorul de stat, destinat îndeosebi școlii greco-catolice, a fost sensibil diminuat iar că cel al școlii greco-ortodoxe se prezenta redus substanțial, comparativ cu starea anterioară, rămînînd în limita știută, ce semnifică lipsa de preocupare a oficialității față de instituția școlară amintită. Relevant este totuși faptul că în anul 1890 se poate constata că din totalul de 16 805 școli elementare, 82% au fost confesionale, 12% comunale și restul de 5% statale²⁸.

Legislatorii vremii au împînzit sistemul de învățămînt cu multe ordonanțe și regulamente, care au favorizat extinderea rețelei școlilor statale în ultima parte a secolului XIX. Astfel, legea 5/1884 trata despre acoperirea sumelor necesare construirii școlii elementare, cea cu nr. 27/1890 extindea drepturile conținute de legea anterioară, stipulînd creșterea împrumutului solicitat inițial, de 500 000 fl., cu încă 200 000 fl., iar legea 14/1899 discuta acoperirea sumelor pentru îngrijirea materială corespunzătoare a școlii elementare²⁹. Măsurile acestea au prefăcut, într-un fel, curentul pornit insistent întru extinderea controlului oficial asupra școlii respective, manifestat deja la debutul anilor '90, cît și pentru etatizarea în sine, prin acțiunea de asimilare a școlii confesionale. Criza sistemului dualist de la îngemănarea veacurilor XIX—XX, avîntul mișcării naționalităților, rezultatele defavorabile pentru autorități ale recensămîntului din 1890, concură, în coroborare cu starea economico-financiară propice etatizării, dar și a celei politice, pe tărîmul vieții interne și a relației dintre stat și biserică — la permanentizarea acțiunii de sporire a școlilor de stat.

Legea 26/1893, care reglementa salariul învățătorului, se cadra astfel acestei atitudini premeditate cu privire la diminuarea rolului școlii populare nemaghiare, în favoarea dezvoltării școlii statale și comunale. Conform paragrafului prim, salariul minim era stabilit la 300 ft. pentru învățătorul titular și la 200 pentru suplinitor. Ajutorul de 50 ft. se acorda, pe durata a cinci ani, de cîte cinci ori, pînă la atingerea sumei de 250 ft. (prgf. 2). Paragraful 11 stipula că, în cazul în care comisia administrativă solicita ajutorul de stat și acesta depășea suma de 60 ft., învățătorul era numit direct de minister, care putea decide, în ultimă instanță, în chestiunea sistării ori a transformării școlii. Paragraful următor menționa că acele comune care nu se vedeau capabile să asigure integral salariul învățătorilor, în cazul în care existau mai multe școli susținute de confesiune, salariile respective trebuiau completate de stat iar în situația în care procedeul se aplica, ministerul proceda la etatizarea școlii, după ce audiasse în prealabil opinia comisiei administrative. Paragraful 15 conclu-

²⁷ *Magyar Statisztikai Évkönyv*, vol. I, Budapesta, 1894, p. 305; *Ibidem*, vol. III, Budapesta, 1896, p. 389; M. Kármán, *op. cit.*, p. 170; *Magyarország története*, vol. IV, Budapesta, 1972, p. 364 (în 1880 existau 400 școli de stat, reprezentînd 2,8% din totalul școlilor țării).

²⁸ *Magyarország története. 1890—1918*, vol. VII/2, Budapesta, 1978, p. 877.

²⁹ *Magyar ...*, vol. V, p. 5; *Ibidem*, vol. VI, p. 192; *Ibidem*, vol. VIII, p. 194.

ziona că în momentul în care doi învățători sînt înălțurați succesiv din postul deținut la școala comunală sau confesională, ministrul cultelor și instrucțiunii publice are latitudinea să intervină și să ordone sistarea ori transformarea școlii în instituție de stat³⁰.

Prin emiterea și îndeosebi aplicarea unor asemenea măsuri legislative se urmărea ca școlile din zonele locuite de naționalități, cele confesionale și comunale, care nu mai puteau fi susținute material de biserică și comunitatea politică respectivă, să fie închise, transformate și astfel etatizate. Această tendință a autorităților, de anihilare a învățămîntului românesc, se accentuează la începutul secolului al XX-lea. Raportul comisiei financiare, prezentat parlamentului în 15 martie 1893, la dezbateră proiectului de lege despre salarizarea învățătorilor, includea statistica în legătură cu repartizarea sumelor pentru școlile comunale ce beneficiau sau erau lipsite de ajutorul oficialității:

<i>Școli comunale cu ajutor de stat:</i>	<i>sub 300 ft.</i>	<i>între</i>	<i>4—500 ft.</i>
	—	3—400 ft.	
		332	170

<i>Școli comunale fără ajutor de stat:</i>	<i>sub 300 ft.</i>	<i>între 3—400</i>	<i>4—500</i>
	196	583	426

<i>Școli comunale cu ajutor de stat:</i>	<i>5—600</i>	<i>6—700</i>	<i>7—800</i>	<i>8—900</i>	<i>9—1 000</i>
	99	63	17	10	4

peste 1 000 ft.

3

<i>Școli comunale fără ajutor de stat:</i>	<i>5—600</i>	<i>6—700</i>	<i>7—800</i>	<i>8—900</i>	<i>9—1 000</i>
	329	276	215	64	26

*peste 1 000 ft.*³¹

40

Cifrele au o semnificație aparte și ilustrează grăitor stadiul, relativ incipient, al aplicării legii în discuție. Dacă numărul școlilor comunale, lipsite de ajutorul statal, crește odată cu urcarea sumei pînă la 500 ft., acest fapt este urmat de scăderea bruscă pînă la un număr de cîteva zeci, corespunzînd sumei bugetare maxime acordate, iar dacă cifra școlilor comunale care au beneficiat de ajutorul respectiv atinge punctul culminant la suma dintre 3—400 ft. cifra descrește odată cu înmulțirea sumei în cauză. Proiectul de lege a fost dezbătut în ședințele parlamentului de la Budapesta³².

Acțiunea de intensă maghiarizare, pornită împotriva școlii confesionale române transilvane în toamna anului 1893 și care implica și destinul școlii comunale din regiunile populate tot de români, se baza în execuție și pe ordonanța ministrului Csáky Álbín, din 25 septembrie, către toți comiții supremi și care releva faptul că, în anul școlar 1891—1892, circa

³⁰ *Az 1893 évi országos törvénytár*, Budapesta, 1893, p. 281, 293, 294; V. Țir-covnicu, *op. cit.*, p. 160—161; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 147—148.

³¹ Gábor, G. Kemény, *Iratok*..., vol. II, p. 80.

³² *Ibidem*, p. 82.

1601 de elevi, din totalul de 25 505, nu cunoșteau limba statului, predată cu rezultate slabe și insuficiente în 2 387 de școli, cu 2 984 de învățători, ce nu aveau diploma de rigoare. Ordonanțe similare pentru a urmări executarea legii din 1879 au fost emise în 20 ianuarie, 15 și 27 martie 1894³³.

Între 1890—1894, numărul școlilor de stat a crescut cu 84 (811 în total), în conformitate cu decizia parlamentului dintre anii 1893—1894, referitoare la înmulțirea cifrei școlii oficiale pînă la atingerea țelului propus de 500. Jumătate dintre acestea au fost propuse să fie înființate în acele comitate transilvane în care populația maghiară se afla în minoritate, în zonele care erau considerate de „apărare ori de atac împotriva naționalităților“, cu un amendament expres totuși, și anume că școlile de stat funcționau în regiunile desemnate numai dacă se solicita ajutorul de stat ori existența acestora putea fi demonstrată ca fiind realmente posibilă. Ministrul de interne Hieronymi Károly propunea în adresa înaintată ministrului cultelor și instrucțiunii, Csáky Albin, la data de 5 februarie 1894, fondarea a 113 școli de stat în zonele predominant românești din Transilvania, urmînd ideea cunoscută a contrabalansului și a reducerii din intensitate a școlii confesionale și comunale³⁴.

Tendința de vădită deznaționalizare, care a afectat tot mai vizibil situația școlii comunale din vremea respectivă și care prezintă similitudini cu planul colonizărilor forțate, se află într-un moment decisiv în timpul ministeriatului lui Wlassics Gyula. Acțiunea de extindere a școlilor statale cu circa 1 000 de unități noi, preconizată a fi realizată pentru întreaga Transilvanie pe o durată de 5 ani de zile, afecta mai cu seamă zonele mixte, unde existau o mulțime de școli comunale. În acest sens, a fost emisă dispoziția din primăvara anului 1896 cu privire la prelungirea termenului de admitere a cererilor de ajutor a comunelor ce nu au completat salariul învățătorului la suma stabilită de 300 ft. Ordonanța ministerială nr. 1/1898 a pus pe seama comiților supremi obligația de a cerceta starea învățămîntului elementar pe zone naționale și școlare, în vederea aplicării proiectului de etatizare preconizat. Rapoartele întocmite astfel pentru comitatele transilvănene (1898) au cuprins un număr sporit de școli statale: 46 în Alba, 55 în Arad, 25 în Bistrița-Năsăud, 49 în Bihor, 27 în Brașov, 9 în Făgăraș, 61 în Hunedoara, 64 în Cluj, 34 în Caraș-Severin, 26 în Mureș-Turda, 59 în Maramureș, 26 în Tîrnava Mare, 22 în Sătmăr, 5 în Sibiu, 64 în Solnoc Dăbîca, 51 în Sălaj, 69 în Timiș, 46 în Turda Arieș și 91 în Torontal³⁵. Echilibrul dintre școala de stat și cea comunală pentru anii 1893—1894 și 1898—1899 în Transilvania dispăre și dovedește sporul însemnat marcat de prima categorie, ca și procentul constat pentru a doua categorie³⁶. Dacă între 1893—1894 se constată un număr de 414 școli de stat și 709 comunale, pentru anii 1898—1899 raportul este de 749 școli de stat față de 663 comunale pe ansamblul Ungariei. Mult mai evidentă apare acum predispoziția oficială către diminuarea cifrei școlii comunale în comitatele românești transilvănene. Starea oarecum mai bună

³³ *Ibidem*, p. 197, 199.

³⁴ F. Halász, *op. cit.*, p. 22, 23; Gábor, G. Kemény, *op. cit.*, p. 276—278.

³⁵ F. Halász, *op. cit.*, p. 33—34, 108—142.

³⁶ *Magyar Statisztikai Évkönyv*, vol. I, Budapesta, 1894, p. 392; *Jelentés és statisztikai évkönyv*, Budapesta, 1900, p. 648—649.

a școlii comunale din Caraș-Severin, Timiș și Torontal se datorează faptului că au fost cuprinse aici și școlile grănicerești cu limba de predare maghiară.

Comitatul	1893—1894		1898—1899	
	Șc. de stat	Șc. com.	Șc. de stat	Șc. com.
Bihor	23	7	40	10
Maramureș	54	5	45	2
Sătmar	11	5	21	9
Sălaj	19	15	40	5
Arad	6	31	27	37
Caraș-Severin	18	161+	30	164+
Timiș	29	91+	35	98+
Torontal	21	161+	36	156+
Alba	19	2	39	2
Bistrița-Năsăud	11	10	21	14
Brașov	13	6	20	1
Ciuc	2	25	8	22
Făgăraș	10	10	13	12
Trei Scaune	9	60	60	33
Hunedoara	36	24	54	18
Timișoara	10	3	24	2
Cluj	26	7	56	5
Mureș-Turda	7	4	22	1
Timișoara Mare	13	4	23	—
Sibiu	5	4	5	4
Solnoc-Dăbâca	23	5	56	4
Turda	43	8	46	1
Odorhei	6	56	28	43

* Cifrele cu semn reprezintă școlile grănicerești care au fost transformate în școli comunale cu limba de predare maghiară.

Dacă în 1893—1894, 1 384 de școli din totalul de 1 945 școli comunale au avut limba de predare maghiară, 95 au fost mixte (româno-maghiare) și doar 82 la număr cu limba de predare română, în intervalul următor, din 1 965 de școli comunale, limba statului se predă în 1 406, mixte au fost 107 și numai 64 românești³⁷. După cum reiese și din tabelul de mai sus, odată cu creșterea numărului de școli comunale cu limba de predare oficială și a celor mixte, se micșorează cuantumul școlilor românești. În tot acest răstimp, subvențiile pentru cele 965 de școli statale au totalizat cifra de 2 013 162 ft., de 196 871 ft. pe seama comunelor și de numai 9 551 ft. pentru confesiuni. Cele 1 965 de școli comunale au beneficiat de circa 505 257 ft. din partea statului, de 3 687 637 a comunelor și 38 626 a confesiunii. Se poate remarca, așadar, discrepanța vizibilă dintre prima și ultimele două categorii citate, în legătură cu distribuția contri-

³⁷ *Magyar Statisztikai Évkönyv*, vol. I, Budapesta, 1894, p. 398.

buției și a susținerii materiale venite din partea autorității³⁸. În 1898—1899, de exemplu, putem constata, pe baze statistice, un regres al școlii comunale române din Transilvania, cifrată acum la numai 36 de instituții, în raport cu cele 141 mixte — în vădită ascensiune —, și cele 1 369 maghiare, dintr-un total general de 1 796 școli comunale³⁹. Concomitent, sporește și numărul elevilor români care frecventează școala de stat: de la 11 945 în 1896 (adică 9,83%), la 21 395 în 1899 (10,75%), fapt care denotă accentuarea politicii de maghiarizare forțată a autorității și care atingeau interesele școlii confesionale, susținute de biserică, cit și a școlii comunale în limba română, finanțată prin contribuția populației din zonele tratate.

Situația expusă cu ajutorul datelor statistice a fost reclamată de către deputatul Boda Vilmos în discuția parlamentară la dezbaterea bugetului ministerului cultelor și instrucțiunii publice din 20 martie 1900. După ce se dezvăluia faptul că înființarea școlilor de stat în număr exagerat de mare în regiunile locuite de naționalități a dus la constatarea unei frecvențe din ce în ce mai slabe a școlarilor din părțile populate de maghiari, se sublinia că între 1896—1900 a crescut considerabil cifra elevilor români. Același vorbitor a reliefat, în ședința din 15 februarie 1901, citeva din învățămintele desprinse în urma analizei făcute datelor statistice în legătură cu aplicarea legii școlare din 1879: între 1898—1899 a fost constatată în mod concret cunoașterea sub limită a limbii oficiale în 58 de școli comunale, 518 greco-catolice și 743 greco-ortodoxe, neștiindu-se deloc limba maghiară în 168 de școli comunale, 298 greco-catolice și 733 greco-ortodoxe⁴⁰, majoritatea situate fiind în Transilvania, ca exemplu concludent pentru tăria rezistenței populației române de aici vizavi de politica oficială, aplicată premeditat prin lege, limbă și școală. Astfel, ordonanța ministerială cu nr. 30 332 din 5 iunie 1902, emisă de Wlassics Gyula, stipula aprofundarea intensivă, într-un număr egal de ore cu predarea limbii materne, a limbii statului în școala elementară, act legislativ care a premers în fapt reglementarea cu nr. 72000/1905.

Statistica a consemnat pentru anul școlar 1903—1904 un număr de 1 761 de școli de stat, 1 352 comunale, dintre acestea numai 187 cu limba de predare nemaghiară, fiind în mare majoritate românești. În 1904—1905 existau deja 1 993 de școli statale și 1 456 comunale, dovadă care atestă progresul realizat de școala sprijinită de autorități și declinul tot mai treptat a școlii comunale, fără să se mai insiste asupra regresului deplin înregistrat de cea confesională⁴¹. Datele statistice pentru intervalul 1904—1905 reliefează cifra de 19 școli de stat cu limba de predare română (?), avînd 29 de învățători și 1 208 elevi, și 135 de școli comunale românești cu 202 învățători și 14 385 de elevi. Tabelul pe comitate⁴² este următorul:

³⁸ S. Matlekovits, *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota*, vol. II, Budapesta, 1898, p. 964.

³⁹ *Jelentés és statisztikai évkönyv*, Budapesta, 1900, p. 650, 653.

⁴⁰ Gábor, G. Kemény, *Iratok...*, vol. III, Budapesta, 1966, p. 70, 146, 487—490.

⁴¹ F. Halász, *Nemzeti állam és közoktatás*, Budapesta, 1906, p. 5, 6; *Zs. Kunfi, Közoktatásunk bünei*, Budapesta, 1908, p. 22.

⁴² *Magyarország közoktatásügye 1905-ben*, Budapesta, 1906, p. 98, 120.

<i>Comitatul</i>	<i>Școli de stat</i>	<i>Școli comunale</i>
Bihor	51	5
Maramureș	63	—
Sătmăr	18	8
Sălaj	44	4
Arad	55	20
Caras-Severin	57	119
Timiș	64	63
Torontal	68	116
Alba	40	1
Bistrița-Năsăud	23	10
Brașov	18	1
Ciuc	11	16
Făgăraș	10	12
Trei Scaune	62	31
Hunedoara	56	19
Tîrnava Mică	25	2
Cluj	60	3
Mureș-Turda	24	1
Tîrnava Mare	26	2
Sibiu	5	4
Solnoc-Dăbîca	60	2
Turda Arieș	44	1
Odorhei	43	36

Și în această situație se poate observa cifra ridicată a școlilor de stat din zonele locuite de nemaghiari, ca și regresul mult mai accentuat al școlilor comunale în regiunile în care au existat cu precădere școlile cu limba de predare maternă, adică 927 de școli oficiale și 475 comunale, cu un total de 24 635 de elevi români în cele de stat și de 19 602 în cele comunale, într-un procent de 8,80% și 8,30%.

Cu prilejul anchetei convocate la Budapesta, în mai 1904, de ministrul cultelor și instrucțiunii publice, Berzeviczy Albert, în legătură cu discutarea proiectului de lege vizînd școlile elementare, mitropolitul I. Mețianu a afirmat dreptul comunei și a confesiunii de a susține prin forțe proprii școala populară. Fixate pe problematica școlară a debutului de secol XX, ordonanțele ministeriale emise în anul 1905 au avut drept scop să contribuie la intensificarea studiului limbii maghiare în școlile respective. Un amendament nou a fost inclus, și anume se preciza că în situația în care doi învățători erau destituiți, școala putea fi desființată ori transformată, constituindu-se astfel o altă stavilă pentru existența de sine stătătoare a școlii confesionale și a celei comunale românești din Transilvania. Intervenția deputatului Al. Vaida Voevod la dezbaterile bugetului ministerului cultelor și instrucțiunii publice, din 13 decembrie 1906, releva tocmai faptul constatat în mai multe rînduri cu privire la abuzul în legătură cu darea școlară și anume că locuitorii comunei au fost deseori siliți să conlucreze la susținerea mai multor școli, astfel că, în totalitate, cheltuielile comunale au fost încasate de la toți sătenii și pentru școala comunală. Vorbitorul menționat a atins un alt aspect legat de ingerința statului în viața internă a comunității școlare române transilvane, atunci cînd a făcut referire la faptul că școlii confesionale îi fuseseră retrase, de comuna politică, dreptul de folosire a veniturilor după averile fundamentale⁴³.

⁴³ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. III, Sibiu, 1915, p. 148, 416; V. Popeangă, *op. cit.*, p. 21.

Paleta de măsuri restrictive în plan legislativ față de învățământul elementar nemaghiar a preliminarat în epoca dată legile școlare 26 și 27 1907, despre „îmbunătățirea salariilor învățătorilor din școlile susținute de stat” și „despre raportul de drept și salariile învățătorilor din școlile comunale și confesionale”⁴⁴. Aflată în contradicție flagrantă cu dreptul de a instrui în limba maternă — recunoscut de legea naționalităților din anul 1868 —, cu logica și principiile fundamentale ale pedagogiei moderne, legea 27/1907 urmărea, prin conținut și spirit, maghiarizarea școlii comunale și confesionale românești din Transilvania, ca și a celorlalte naționalități de pe cuprinsul Ungariei dualiste. De la bun început, în paragraful prim se etichetau toți învățătorii ca fiind „funcționari ai statului”, titlatură care, alături de obligativitatea predării jurământului de credință față de „patrie” și de datoria de a educa tînăra generație în limba oficială și în spiritul sentimentului față de „țara comună” (prgf. 17, 18, 32), nu au mascat deloc caracterul îngrăditor, de voită deznaționalizare a întregii politici guvernamentale. Al doilea paragraf fixa salariile învățătorilor din școala comună și confesională la suma dublă în raport cu cea stabilită în 1893: remunerația de bază era cuprinsă între 1—2 000 coroane și cuprindea șase gradatii iar indemnizația anuală varia între 2—600 de coroane. Evident apărea astfel unul din scopurile urmărite, anume ca, prin intermediul baremului ridicat de salarizare, să se forțeze instituțiile de învățămînt în cauză, care nu își puteau onora obligațiile financiare față de învățători, să recurgă la „ajutorul de stat” (prgf. 12). În partea următoare a legii se preciza că școlile care nu reușeau să facă față necesităților materiale indicate și care, în consecință, nu apelau la ajutorul statului, riscau să-și piardă autonomia și să treacă sub jurisdicția oficialității. Sprijinul respectiv era condiționat de anumite clauze cu privire la predarea unor materii în limba maghiară și la impunerea deplină a acesteia în ultimii ani de studiu, la înaintarea spre aprobare a programei de învățămînt, la fel ca și în situația manualelor și a materialului didactic. Legea afirma că pentru constituirea unei clase era necesar un minim de 20 elevi și că, dacă ajutorul solicitat depășea suma de 200 coroane, statul avea dreptul să numească învățătorul în școala respectivă (prgf. 19, 20, 21). Delictele disciplinare referitoare la învățătorii școlilor comunale, cuprinse în paragraful 22, aveau în vedere neglijarea predării limbii maghiare, utilizarea unor manuale și materiale didactice interzise, propovăduirea unor idei antistatale, agitarea împotriva unor clase sociale ori nesupunerea față de autoritatea școlară superioară⁴⁵. Conform paragrafului 25, în cazul în care învățătorul școlii comunale sau confesionale suferea o a doua condamnare-destituire, din pricina unor rezultate slabe la învățătură, acesta era destituit, ajutorul retras și școala etatizată.

Măsurile discriminatorii cuprinse în aliniatele legii amintite au un tel anume: grăbirea însușirii limbii oficiale, înstrăinarea școlarilor nemaghiari de limba maternă, transformarea școlii comunale și confesionale în unități culturale care să se afle sub un control permanent din partea autorității și forțarea, astfel, a fenomenului general de convertire a națio-

⁴⁴ Vezi textele în *Magyar Törvények*, vol. IX, p. 314—339.

⁴⁵ L. Triteanu, *Noua lege școlară*, Sibiu, 1907, p. 23—24, 31—32.

nalităților întru acceptarea ideii de stat național unitar. Dezbaterile⁴⁶⁾ pe marginea proiectelor de lege în parlamentul maghiar au reliefat una din direcțiile importante ale acțiunii deputaților români, sîrbi și slovaci în viața politică a Ungariei dualiste la începutul veacului nostru.

Nefăcînd de loc abstracție de această atmosferă deosebită și datorată mai cu seamă curentelor de opinie care se pronunțau pentru adoptarea ori respingerea legilor școlare din 1907, interesant de analizat se vedește a fi modul în care au fost aplicate, pînă în final, articolele de lege, la fel ca și felul în care au luat atitudine școlile comunale și confesionale, cu reflexia de rigoare în plan statistic pentru Transilvania. Avînd în focarul cercetării două cazuri singulare, putem afirma că în anul 1906—1907, în comitatul Sălaj au existat 46 școli de stat, cu 120 de învățători calificați și numai 4 școli comunale, cu tot atîția învățători. La 1 februarie 1906, în comitatul Hunedoara au fost înregistrate 56 școli de stat, cu 145 de învățători și 19 școli comunale, cu 22 de învățători, pentru ca în anul școlar următor, un număr de 22 școli greco-ortodoxe să fie amenințate de pericolul închiderii ori al transformării în școli comunale, dar numai în cazul în care nu respectau prevederile legii. Datele pentru 1909—1910, an în care se propune înființarea a 100 de școli comunale în Transilvania relevă circa 77 școli de stat (cu 178 de învățători), 48 școli comunale (47 învățători), 29 greco-catolice (31 învățători) și 75 greco-ortodoxe (89 învățători). În cursul a numai cinci ani de zile au fost sistate deci 134 de școli greco-ortodoxe, 21 fiind transformate în școli de stat și alte 47 în școli comunale. Procesul de generalizare la scara întregii zone istorico-geografice transilvane, pentru anul școlar 1908—1909, subliniază faptul că există deja un număr de 231 școli confesionale românești care au apelat la ajutorul statului, alte 110 școli au fost închise temporar și 69 de școli au fost transformate în instituții de învățămînt comunale sau oficiale⁴⁷⁾. Statistica școlilor de stat și comunale din comitatele Transilvaniei pentru 1907—1908, de exemplu, arată astfel:

<i>Comitatul</i>	<i>Școli de stat</i>	<i>Nr. elevilor români</i>	<i>Școli comunale</i>	<i>Nr. elevilor români</i>	<i>Ajutor de stat</i>	<i>Suma în cor.</i>
Bihor	52	3 147	12 magh.	255	8	51 000
Maramureș	69	693	—	—	—	—
Sătmăr	45	3 653	4 magh.	—	4	44 000
Sălaj	48	1 372	4 magh.	10	4	37 000
Arad	65	2 820	15 magh.	1 030	5	12 000
Caraș	64	3 433	67 magh.	6 744	63	415 000
			40 rom.	5 707	33	183 000
Timiș	74	1 416	7 rom.	1 807	4	13 000
Torontal	77	1 054	8 rom.	2 974	4	45 000
			1 rom.-sîrb	6	1	6 000
			1 sîrb-rom.	4	1	16 000
Alba	46	2 197	1 rom.	102	—	—
Bistrița-Năsăud	25	1 576	9 rom.	1 110	1	2 000

⁴⁶⁾ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 456—630; vezi cuvîntarea mitropolitului V. Mihályi, 10 mai 1907, în legătură cu situația școlilor comunale, în *op. cit.*, p. 623—626; Gábor G. Kemény, *Iratok...*, vol. V, Budapesta, 1971, p. 137—135.

⁴⁷⁾ L. Triteanu, *Școala noastră. 1850—1916. „Zona culturală”, Sibiu, 1919, p. 31; I. Ardeleanu Senior, Istoria învățămîntului românesc din Sălaj, Zalău, 1936, p. 48; Din istoria...*, p. 190—192.

Comitatul	Școli de stat	Nr. elevilor români	Școli comunale	Nr. elevilor români	Ajutor de stat	Suma în cor.
Brașov	18	464	—	—	—	—
Ciuc	17	53	13 magh.	2	13	175 000
Făgăraș	12	827	11 rom.	1 873	11	159 000
Trei Scaune + Hunedoara	59	5 118	15 magh. 15 rom.	902 460	15 4	114 000 17 000
Tîrnava Mică	28	925	1 magh.	—	1	6 000
Cluj	67	2 595	3 magh.	50	3	22 000
Mureș-Turda	24	451	1 magh.	—	1	18 000
Tîrnava Mare	27	1 152	2 magh.	89	2	16 000
Sibiu	6	489	4 rom.	1 049	1	14 000
Solnoc-Dăbica	62	2 478	2 magh.	9	1	3 000
Turda-Arieș	45	1 447	2 magh.	86	2	18 000 ¹⁸
Odorhei	46	9	34 magh.	—	34	390 000

Tabelul redat mai sus relevă, așadar, un total de 976 școli de stat, frecventate de 38 469 elevi români, 174 școli comunale cu limba de predare oficială, cu 11 050 elevi români și 85 școli comunale românești, pe lângă cele două mixte, cu un total de 15 099 elevi. 155 de școli comunale maghiare au fost subvenționate de stat cu suma de 1 315 000 de coroane iar cele 61 de școli comunale românești au beneficiat de numai 451 000 de coroane. În studiul despre legile școlare din 1907, istoricul Dolmányos István a tras concluziile necesare cu privire la sporirea relativă a numărului de școli comunale românești în Transilvania, de la 82 (în 1907), 85 (1908), 99 (1909), 92 (1910) la 91 (în 1911), comparativ cu cel al școlilor greco-catolice și greco-ortodoxe, în continuă descreștere⁴⁹.

Statistica învățământului elementar pentru 1910⁵⁰) consemnează, dintr-un total de 1333 școli comunale, circa 1318 de școli în care limba de predare era maghiară și doar 92 de școli care utilizau limba română, constituind în mod evident o cifră mai scăzută în comparație cu cele remarcate în deceniul ultim al secolului XIX, când a început de fapt declinul școlii comunale românești transilvănene, situație agravată la mijlocul deceniului prim al veacului nostru, prin aplicarea legilor lui Apponyi.

Relevantă și esențială, prin conținut, se prezintă statistica elevilor români din școlile de stat pentru intervalul anilor 1901—1905, efectuată conform indicării limbii materne, analiză care reflectă câștigul înregistrat în învățământul elementar după 1907: media pentru 1901—1905 este 29 760 elevi; în 1906, există 33 922 elevi; 1907: 35 355; 1908: 39 254; 1909: 44 929; 1910: 51 060. Media pentru 1906—1910 este de 40 904 elevi români; în 1911, există 55 537 elevi; 1912: 59 396. Pentru anii școlari 1909—1910, 1911—1912 și 1912—1913, cifra școlilor de stat a crescut substanțial: 2 744 (cu 37 798 de elevi români), 3 051 (44 503) și 3 296 (45 823). La fel a sporit numărul școlilor comunale cu limba de predare maghiară: 1 118 (cu 7 673 elevi români), 1 188 (9 368) și 1 212 (10 327). Școlile comunale ro-

* Comitatul Trei Scaune nu figurează în statistica oficială maghiară.

⁴⁸ H. Körösi, L. Szabó, *op. cit.*, vol. I—III; vezi statisticile pentru fiecare comitat din Transilvania.

⁴⁹ I. Dolmányos, A „*lex Apponyi*”, în *Századok*, 1968, nr. 3—4, p. 527.

⁵⁰ H. Körösi, L. Szabó, *op. cit.*, vol. II, p. 303; autorii menționează 51 233 de elevi români în școlile maghiare (p. 304) și un ajutor statal pentru școlile confessionale de 1 208 674 de coroane (p. 305).

mănești au prezentat datele următoare: 92 (cu 11 626 de elevi), 94 (12 217) și 101 (11 986). Cu cît privește ajutorul de stat, 1076 de școli comunale, din totalul de 1 333, au primit suma de 1 208 674 de coroane, în anul școlar 1909—1910, iar 1 278 de școli comunale din totalul de 1 736 au beneficiat de un fond în valoare de 1 561 135 coroane, în 1911—1912⁵¹).

Datele statistice prezentate și analizate comparativ redau sugestiv contextul dezvoltării învățămîntului comunal românesc din Transilvania de după anul 1907, cînd se constată un avînt al școlii de stat în detrimentul celei confesionale, în primul rînd, și al celei comunale, în al doilea rînd, instituții de învățămînt care au fost silite astfel să cedeze treptat în favoarea autorității. Devine tot mai evident faptul că, datorită exigențelor sporite impuse de legile școlare, conducerea multor comune a solicitat transformarea școlii respective în instituție oficială și, că într-o mai mică măsură, în localitățile unde a existat un paralelism între școala comunală și cea confesională, cea dintîi este readaptată a ființa drept școlară cu limba de predare maternă, susținută de confesiune.

Procedăm, în continuare, la redarea unui tabel statistic⁵² comparativ și ilustrativ pentru starea instituțiilor școlare comunale și statale din Transilvania anilor 1909—1913:

Comitatul	Școli de stat			Școli com. magh.			Școli com. rom.		
	1909/1910	1910/1911	1911/1912						
Bihor	57	69	79	15	17	26	—	—	—
Maramureș	87	124	136	—	—	—	—	—	—
Sătmăr	48	57	65	4	4	4	—	—	—
Sălaj	55	64	63	1	1	1	—	—	—
Arad	73	81	84	16	12	13	—	—	—
Caraș-Severin	71	80	81	49	53	121	64	66	—
Timiș	78	84	85	21	20	57	36	36	—
Torontal	85	100	106	65	55	116	44	39	—
Alba	50	24	51	—	—	—	—	—	—
Bistrița N.	24	51	26	—	—	5	6	5	—
Brașov	19	20	20	—	—	—	—	—	—
Ciuc	29	37	39	9	9	10	—	—	—
Făgăraș	12	13	13	—	—	17	13	14	—
Trei Scaune	82	88	91	15	12	12	—	—	—
Hunedoara	71	76	77	24	59	71	1	1	—
Tîrnava Mică	29	29	29	1	1	1	—	—	—
Cluj	73	79	81	3	3	3	—	—	—
Mureș-Turda	27	31	34	1	1	1	—	—	—
Tîrnava Mare	27	27	27	1	1	1	—	—	—
Sibiu	6	7	8	—	—	4	4	4	—
Solnoc D.	67	71	74	3	3	3	—	—	—
Turda-Arieș	47	48	54	2	2	1	—	—	—
Odorhei	50	62	65	35	25	22	—	—	—

Concluzia statistică adeverește un total de 3 971 școli de stat, de 1 052 școli comunale maghiare și de 325 școli comunale românești, deoarece, pentru anul școlar 1912—1913, nu au existat nici un fel de date. Alte cifre de reper indică numai pentru 1912 un număr de 3 051 școli de stat,

⁵¹ *Magyarország közoktatásügye az 1910. évben*, Budapesta, 1912, p. 22, 24; *Magyar Statisztikai Évkönyv*, vol. XX, Budapesta, 1914, p. 370, 372, 377; *Jelentés és statisztikai évkönyv*, Budapesta, 1915, p. 252.

⁵² *Magyarország...*, p. 20—21; *Magyar Statisztikai...*, p. 368, *Jelentés...*, p. 251.

de 1 381 școli comunale, dintre care 1 193 au fost în limba maghiară și doar 165 au avut limba română drept obiect de predare, cu toată că populația majoritară a Transilvaniei era cea românească.

În comitatele cu populație românească majoritară în Transilvania, putem observa fenomenul accelerat al dezvoltării școlii de stat și comunale, în detrimentul celei cu limba maternă. Stagnarea creșterii numărului de școli statale și comunale maghiare în alte zone locuite de români este explicabilă prin faptul că școala confesională opunea aici, și după 1910, o rezistență deschisă față de politica de deznăționalizare forțată. Acele comitate care erau lipsite de școala comună în limba română ori care includeau prea puține instituții de un asemenea gen, prezentau o situație materială limitată în privința comunelor din componență și care nu au reușit astfel să-și susțină școala comună sau confesională, îndeosebi în perioada de avânt a acțiunii de impunere forțată a limbii și a școlii oficiale după anul 1907.

În contextul politicii legislative, care a urmat după data menționată și după legea 46/1908 în legătură cu gratuitatea învățământului elementar în vigoare pentru școlile comunale și confesionale după 1 septembrie 1910, se înscrie legea 16/1913 cu privire la salarizarea învățătorilor în funcție de clase și de gradații, începînd cu 1 200 coroane și fiind condiționată suma de un cumul de datorii și obligații față de organismul diriguitor⁵³. Dispozițiile respective țineau deopotrivă integritatea școlii comunale în limba română, existentă la modul sporadic în multe regiuni ale Transilvaniei și preponderentă fiind în zona de graniță, dar totodată și în instituțiile susținute de confesiune, pentru că majoritatea comunităților în discuție nu au reușit să răspundă exigențelor legii și, în consecință, au fost nevoite să apeleze la ajutorul statal, efectuînd așadar pășirea silită pe drumul suprimării ori a etatizării, ca și al pierderii caracterului național și confesional aparte a școlii românești transilvane.

Anii celei dintîi conflagrații mondiale au adus cu sine instituirea „zonei culturale” pe seama școlii românești din Transilvania⁵⁴, centură de maghiarizare forțată care amenința existența multor instituții școlare comunale și confesionale, situată pe coloana vertebrală a Carpaților, în scopul dobîndirii unei iluzorice separări culturale, ca pandant pentru obținerea delimitării și a frîngerii unității geografice și a curmării entității națiunii române pe întregul teritoriu. Motivația dublă în intenție și practică a fost evidentă, anume ca să se precedeze la desființarea școlilor românești întregi și ca să se împiedice posibilitatea creării și susținerii altora.

Statistica oficială pentru anii 1915—1916, 1916—1917 și 1917—1918 consemnează un număr de 9 711 009 și 935 de școli comunale maghiare, de 85, 91 și 70 de școli comunale românești, cu un total de 155, 153 și 127 de învățători. Cifra elevilor români, după limba de predare, a fost de 9 374, 9 650 și 7 642 în școlile comunale, iar după limba maternă de 15 526, 16 643 și 13 935 elevi. Curba descrescîndă pentru identificarea situației școlii comunale românești, atît prin numărul învățătorilor cît și prin cel al elevilor, ilustrează starea de fapt existentă și caruselul măsurilor pu-

⁵³ *Articolul de lege 16 din 1913*, Sibiu, 1913, 19 p.; Gábor, G. Kemény, *Ira-tok...*, vol. V, p. 612—615.

⁵⁴ L. Triteanu, *op. cit.*, p. 166; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 164—178.

nitiv-restrictive ale guvernanților de la Budapesta, aflați desigur sub impactul evenimentelor militar-diplomatice.

Analizînd existența și acțiunea naționalităților Ungariei dualiste, reprezentanții istoriografiei marxiste ungare actuale au recunoscut faptul că politica școlară oficială a vremii respective își propusese drept țel să contribuie din plin la încetățenirea deplină a noțiunii de „stat național unitar” și că școlile de stat au constituit cele dintîi instrumente ale deznaționalizării forțate în cadrul sistemului de învățămînt elementar⁵⁵.

Putem afirma cu temei că în ansamblul rețelei școlare primare dintre 1867—1918, instituțiile de învățămînt fondate și sprijinite de comunitatea politică locală au ocupat un loc distinct în dezvoltarea educației în limba maternă a populației majoritare în Transilvania. În pofida tuturor dificultăților, evidente pe parcursul tratării de față, după 1868 putem constata un avînt al școlii comunale românești pînă la momentul apariției și extinderii școlii de stat în zonele majoritar autohtone, ori îndeosebi în cele mixte. Școala comunală va suferi tot timpul ingerința vădită a autorității, care prin introducerea limbii oficiale și obligativitatea sistării existenței ori a transformării celei confesionale în școală comunală, se străduia să diminueze rolul îndeplinit de educația în limba română în dezvoltarea național-politică a națiunii împilate. Statisticile demonstrează fără echivoc faptul că pînă la mijlocul deceniului ultim al secolului XIX, odată cu sporirea numărului școlilor etatizate, asistăm la restrîngerea cifrei celor comunale și implicit a celor cu limba de predare română. Dacă în 1869 au existat 36 de școli comunale românești, din pricina cortegiului de legi, de ordonanțe și reglementări, aplicate sistemului de învățămînt pînă la sfîrșitul veacului trecut, în 1880 au fost consemnate 165 de școli comunale românești, în 1894 numai 82, pentru ca, în anul următor, să existe doar 64, prefațînd momentul aniversării așa-zisului „mileniu”, care a condus la crearea celor peste 1 000 de școli statale în Ungaria dualistă. Politica aparte manifestată în privința acordării subvențiilor statale, ca și urmărirea riguroasă în plan administrativ-disciplinar a activității școlii comunale românești a concurat ca, la debutul secolului XX, cifra instituțiilor în discuție să fie compusă din numai cîteva zeci, care au avut deja limba de predare oficială introdusă, fapt care îngreuna astfel realizarea unei distincții nete în clasificarea școlilor. Dacă în 1907—1908 au funcționat 85 de școli comunale, în 1911 existau 91 iar în 1917—1918 numai 70 de unități școlare respective.

Putem concluziona la sfîrșitul încercării de schițare a dezvoltării sistemului de școli comunale, în general, și a celei românești, în special, pe ansamblul Ungariei dualiste că, indiferent de cursul sinuos stabilit pentru momente diferite în timpul istoric delimitat de anii 1867 și 1918, școlile comunale au ocupat, alături de cele confesionale (care erau mult mai numeroase și au fost edificate exclusiv de populația românească), un spațiu însemnat în fenomenul evoluției învățămîntului românesc din Transilvania. Existența în sine a acestora, determinată în debut de aportul comunei

⁵⁵ F. Pölöskei, *Nacionalizmus a dualizmus korában*, în *A magyar nacionalizmus kialakulása és története*, Budapesta, 1964, p. 170—171; I. Zoltán Tóth, *Magyarok és románok*, Budapesta, 1966, p. 470; S. Faludi, *Az 1868 évi népoktatási törvény*, în *Pedagógiai Szemle*, 1968, nr. 9, p. 825; *Magyarország története*, vol. IV, Budapesta, 1972, p. 254.

politice autohtone și mai apoi suferind ingerința legii și a autorității, prin amestecul direct ce a atras după sine caruselul de modificări interne administrative, de tipul școala confesională devenită comună ori cea cu limba de predare română trebuind să-și modifice limba în cea oficială, pentru ca în final să suporte etatizarea, în fapt etape ale devenirii ilustrând avaturile ființării de sine stătătoare a naționalității subjugate și în plan cultural-educational, a demonstrat totuși că acțiunea pe durata intervalului menționat a contribuit la formarea unei pleiade de elevi și de învățători care se vor regăsi mereu în avansurile împlinirii dezideratului pentru emancipare națională și socială.

COMMUNAL ELEMENTARY EDUCATION IN TRANSYLVANIA BETWEEN 1867—1918

(Summary)

In the introductory part of the study it is treated the legislative ground of the existence of the nationalities school and education, with extensive references to the laws 44 and 36/1868 regarding the evolution of the Romanian communal school from Transylvania. In the analysis, the stress is laid upon the explanation of the paragraphs which, lately applied, will lead to the transformation of the communal school into the government school. Then there are enumerated some of the objective and subjective reasons which contributed to the intensification of the above mentioned phenomenon. The variety of ministerial decrees issued during the years following the establishment of the Austrian-Hungarian dualism exploited the precarious state of the non-Hungarian education and contributed to the quickening of the action of denationalization through school. Concrete examples are statistically pointed out referring to the counties Hunedoara, Făgăraș, Mureș and Bihor.

In the main part of the paper it is developed the undertaken analysis through the pointing out of the series of actions begun by the authorities with the aim of extending the network of communal and government schools to the detriment of denominational school. The statistical data registered on counties are suggestive in this sense. The two distinct investigated periods were delimited as follows: a) up to the middle of the last decade of the XIX century, the period between 1896—1907 and especially the following one finalizing the regress of the communal school in maternal language in all respects. The petitions of the Romanian deputiss in the parliament from Budapest are cited as historical proofs in favour of supporting, — at all possible levels —, the destiny of the nationality school, either communal or denominational. The hastening of the process of ramification of the system of government schools after 1879 is clearly demonstrated by the statistics determined for 2 counties: Hunedoara and Mureș. It is also brought into relief another factor contributing to the decline of the communal school and implicitly of the denominational one, namely the regress recorded by the frontier guard schools. The undertaken analysis is based upon the influence of the repercussions of the 18/1879 law on the existence of the communal schools. Thus evidence is given by the statistical tables found out in the volumes published annually by the then school authorities. The politics of forced magyarisation manifests itself in the domain of the publication, direction and control of the diffusion and utilisation of textbooks and school supplies. The lack of concern and interest of the state towards the non-Hungarian school is proved statistically and also by the gradual diminishing of financial support due according to law. There develop, in close connection with the state of the education at the end of the last century, the effects of the 26/1883 law establishing the schoolteachers wage. The parliamentary debates which took

place in that period had again pointed out the determined attitude of the Romanian deputies towards the defence of the independent character of the maternal language school. The action started by the authorities regarding the counterbalancing of the denominational school by means of the Hungarian government and communal schools is strongly validated by the current subsequent to 1896 and lasting up to the beginning of the XX-th century. The statistical tables selected on counties remain convincing proofs with regard to the increase of the government and communal schools, Hungarian or mixed, to the detriment of the denominational one. The legislative measures from 1907 constituted the culmination of the hindering action of the non-Hungarian school development in complicity with the 16/1913 law regarding the setting back of the schoolteachers wages and of the „cultural area“ established during the first world war on the Transsylvanian Carpathians shope. The schools number statistics, Romanian communal and denominational, is doubled between 1907—1913 by the pointing out of the total amount of Romanian pupils attending those courses.

In the final part of the attempt of progressive outline done to the existence and course of the Romanian elementary communal education from Transsylvania, the author comes to a series of conclusions regarding the investigated subject.